

APRENENTATGE SERVEI I INCLUSIÓ SOCIAL

Mònica Gijón Casares

Agraïments: aquesta guia ha esta possible gràcies a la col·laboració dels i les professionals i tècnics de les entitats i fundacions participants al programa *Reincorpora* de la Fundació “la Caixa” que han participat a la trobada d’avaluació organitzada pel Centre Promotor d’Aprentatge Servei i als i les participants al *V Encuentro para la promoción del Aprendizaje Servicio, organizado per la Xarxa d’Aprentatge Servei* i pel Centre Promotor d’Aprentatge Servei durant el 2012.

Índex

1. L'aprenentatge servei i els processos d'inclusió
2. Formació i treball: una via d'inclusió social
3. Aconseguir reptes ajuda a modificar rols
4. Fomentar processos d'aprenentatge orientats a l'autonomia
5. Generar condicions d'humanització en els projectes
6. Promoure una pedagogia de l'acompanyament
7. Generar xarxes d'inclusió i solidaritat
8. L'aprenentatge servei i el programa *Reincorpora*

1

L'aprenentatge servei i els processos d'inclusió social

PREGUNTES INICIALS 1:

- Què coneixem de les situacions d'exclusió i de les persones que les viuen?
- Com afavorir una anàlisi crítica de les situacions d'injustícia i manca d'equitat?
- Quins aspectes són claus per afavorir processos d'inclusió?
- Com fomentar un teixit social i institucional que impulsi xarxes d'inclusió?
- Com facilitar processos de reconeixement amb persones que viuen situacions d'exclusió?

Fomentar processos d'inclusió social no és una responsabilitat aïllada dels agents especialitzats o de les polítiques socials, sinó que requereix la implicació de tota la ciutadania en l'anàlisi crítica dels mecanismes d'exclusió i en la construcció de xarxes d'inclusió i reconeixement.

Els processos d'exclusió estan relacionats amb la injustícia i la manca d'accés a drets econòmics, socials i culturals. Es tracta d'un procés complex que té una dimensió estructural i econòmica, que es concreta en dificultats d'accés al mercat laboral i altres recursos educatius i socials; una dimensió contextual i territorial, relacionada amb les dificultats d'integració comunitària i la ruptura de les relacions familiars i socials, i una dimensió personal i subjectiva, que té a veure amb la ruptura de la comunicació, la dificultat per donar sentit a la pròpia vida i l'erosió de les capacitats personals (Garcia Roca, 2006).

Sovint es relaciona l'exclusió amb circumstàncies que culpabilitzen les persones per les seves històries de vida o les revictimitzen identificant-les amb perfils poblacionals de risc. Una lectura que oblida les fortaleses i capacitats dels subjectes, construeix una imatge estereotipada de l'exclusió i no facilita la construcció de capital social.

Afavorir processos d'inclusió requereix doncs accions de caire estructural, contextual i individual: propostes orientades a enfortir un sistema social i econòmic més just i equitatiu, a facilitar la vinculació i la participació al territori, i a afavorir processos d'humanització i dignificació de les persones que viuen situacions d'exclusió.

Quins elements de l'aprenentatge servei afavoreixen processos d'inclusió?

Les propostes d'aprenentatge servei permeten viure experiències significatives de formació i servei comunitari, que combinats amb espais de reflexió, acompanyament i treball en xarxa poden afavorir la construcció de capital social orientat a la inclusió.

- L'aprenentatge servei entén les necessitats socials com oportunitats per inocular reptes cívics orientats a la millora de la realitat.
- L'aprenentatge servei posa especial èmfasi en l'anàlisi i la comprensió de problemes socials per donar-hi resposta de manera creativa a través d'accions col·lectives.
- L'aprenentatge servei s'allunya de postures i mirades de caire assistencialista i entén que tothom pot participar en la construcció d'una societat més justa i solidària.
- L'aprenentatge servei promou processos d'interrelació i comunicació entre grups i persones amb realitats diferents que poden facilitar una mirada comprensiva de l'altre.

Algun exemple...

Un grup de persones que viuen en un règim de tercer grau a la presó participen en un projecte de formació tècnica de soldadura orientat a ampliar les possibilitats d'inserció al món laboral.

Després d'una anàlisi de les necessitats, els participants plantegen realitzar un servei comunitari a l'associació de veïns del barri que necessita una nova plataforma per a l'equipament tècnic de llum i de so per a les festes.

Evidentment, la formació tècnica ha estat imprescindible per realitzar la nova plataforma, però a més, el projecte ha permès diferents moments de trobada cara a cara entre els participants i els veïns per dissenyar i concretar el projecte, per explicar la importància de la música a les festes i per compartir amb respecte les històries i somnis de futur. Junts han aconseguit canviar algunes etiquetes i prejudicis i s'han implicat en un objectiu comú que ha beneficiat a tothom.

El projecte ha afavorit el coneixement mutu i la creació de nous vincles entre tots els participants.

2

Formació i treball: una via d'inclusió social

PREGUNTES INICIALS 2:

- Com facilitar i promoure processos d'inserció sociolaboral?
- Com reconèixer habilitats i competències per posar-les al servei de la recerca de feina?
- Quines demandes de treball exigeixen renovar l'oferta formativa orientada a la inclusió?
- Com facilitar la relació entre el teixit empresarial i industrial del territori i les entitats socials i formatives?
- Com afavorir bones pràctiques i experiències d'inserció sociolaboral al territori?

Una de les principals vies per sortir de les dinàmiques d'exclusió és tenir una feina que permeti desenvolupar l'autonomia personal i econòmica. La demanda d'experiència i especialització fa difícil l'accés al món del treball a persones que han viscut processos d'exclusió. És per això que la formació esdevé una via imprescindible per accedir amb igualtat d'oportunitats al mercat de treball.

Cal recordar que el món del treball implica molt més que accedir a ingressos econòmics. Tenir feina té importants efectes en la construcció de la identitat: implica exercir i desenvolupar una responsabilitat, posa reptes i interrogants per resoldre, permet exercitar i aprendre coneixements, vincula amb una xarxa de persones amb qui treballar junts i arribar a acords, organitza la vida quotidiana amb hàbits i rutines, etc. Si a més la feina suposa estima i valoració per les tasques que es realitzen i implica el reconeixement per part dels altres, esdevé un important element d'autorealització personal.

Millorar els recursos laborals i formatius per garantir la inclusió suposa esforços d'innovació i optimització en les polítiques socials i formatives al territori. Cal escoltar les demandes del món del treball, ampliar l'oferta formativa per als nous entorns laborals i facilitar el desenvolupament i el reciclatge professional per a persones en situació d'exclusió.

Pot afavorir l'aprenentatge servei la formació i l'accés al món del treball en situacions d'exclusió?

Dissenyar ofertes formatives i de servei realistes i orientades a la inserció laboral pot augmentar el potencial d'inclusió als projectes. Alguns d'aquests passos ens poden ajudar a iniciar propostes:

- Conèixer les accions d'inclusió que les diferents institucions i entitats socials especialitzades en la integració sociolaboral realitzen al territori.
- Generar complicitats i establir sinergies entre institucions i entitats especialitzades en la integració sociolaboral i el teixit empresarial del territori per augmentar les oportunitats d'inserció.
- Localitzar experiències d'èxit per lluitar contra la marginació i l'exclusió que puguin convertir-se en propostes d'aprenentatge servei.
- Impulsar projectes d'aprenentatge servei orientats a la incorporació al món del treball.

Per tal d'iniciar projectes d'aprenentatge servei orientats a la inclusió social és important no perdre de vista les motivacions i finalitats que sustenten els projectes i valorar al llarg del procés si les nostres accions contribueixen a millorar la qualitat de vida dels col·lectius en situació d'exclusió.

Nous reptes

S'obren reptes per fomentar la inclusió mitjançant l'aprenentatge servei. Per una banda, enfortir les xarxes institucionals i relacions de partenariat entre entitats, administracions i empreses per oferir més possibilitats d'experiències integrades de formació i servei de qualitat. Per l'altra, iniciar una reflexió conjunta sobre els processos d'inserció en situacions d'exclusió a les nostres societats: analitzar les dinàmiques socials, establir sinergies, responsabilitats i compromisos de caire polític i territorial, i promoure accions a l'entorn que facilitin la contractació. L'èxit dels projectes requereix formació teòrico-pràctica específica per al desenvolupament de competències laborals i oferir la possibilitat de viure experiències integrals de reconeixement.

3

Aconseguir reptes ajuda a modificar rols

PREGUNTES INICIALS 3:

- Com superar els estereotips sobre la marginació i l'exclusió?
- Com establir vincles de proximitat entre persones que viuen diferents realitats?
- Quins reptes plantegen les accions de servei per als participants?
- Quines necessitats de la comunitat satisfarà el repte que es planteja el projecte?
- En quines tasques i activitats es concretaran les accions de servei?

Els projectes d'aprenentatge servei impliquen reptes en el desenvolupament d'accions comunitàries que tenen un alt component educatiu. Conèixer les necessitats i realitats d'altres col·lectius i encoratjar les persones a contribuir-hi amb les seves aportacions permet canviar estereotips i contribueix a reconstruir llaços socials.

Un dels obstacles que més dificulta la integració social són els prejudicis i les etiquetes que s'associen a la marginació, la pobresa i l'exclusió. Marques desacreditadores que la societat construeix al voltant de les persones pel fet de ser membres d'un grup social, pels seus comportaments o per les seves històries de vida (Goffman, 2006). Els estereotips tenen greus conseqüències individuals i socials. Per una banda, la persona corre el risc d'integrar-los i construir la seva identitat de forma fragmentada assumint com a pròpies aquestes marques desvaloritzadores. Per altra banda, aquesta infravaloració social els resta legitimitat com a interlocutors amb la ciutadania, que no escolta les seves aportacions o les silencia (Juliano, 2006).

Les raons que expliquen aquests prejudicis són la distància i el desconeixement: la por de relacionar-se amb l'altre i la dificultat per ubicar-lo en un altre rol a la dinàmica social. Calen esforços per facilitar l'autoconeixement i enfortir l'autoestima de les persones que viuen situacions de marginació i exclusió, i alhora calen accions col·lectives que afavoreixin la comprensió i el coneixement mutu. Sembla més interessant comprovar les coses que ens uneixen i no pas les que ens separen per impulsar la sensibilitat social i la construcció de capital social d'inclusió.

I l'aprenentatge servei, ens pot ajudar a canviar la mirada?

En els projectes d'aprenentatge servei les persones que estan en situació d'exclusió deixen de ser beneficiàries d'accions solidàries per convertir-se en agents de canvi, i les accions de servei són oportunitats per incorporar les seves veus, aportacions i contribucions en la construcció d'una ciutadania inclusiva. Cal tenir en compte:

- *No convèncer sinó convidar.* Cal explicar les raons que ens motiven a fer servir aquesta metodologia en situacions d'exclusió. No es tracta de distreure ni convèncer les persones a un activisme sense sentit, sinó explicitar les finalitats del projecte i les possibilitats d'autonomia que ofereix assumir i realitzar un repte.
- *Partir de problemes i necessitats reals.* Implicar-se en el servei vol dir donar protagonisme als participants en l'anàlisi crítica de l'entorn i en el disseny d'accions solidàries. Detectar necessitats i problemes a partir de processos de reflexió i comprensió que permetin també apropar-se als testimonis i vivències dels protagonistes.
- *Pensar en accions que impliquin una superació.* Cal pensar en accions concretes i assequibles que siguin motivadores i enriquidores per donar sentit al servei. Accions que permetin als participants comprovar l'evolució personal i viure experiències de compromís en una tasca col·lectiva.
- *Reptes que permetin establir vincles de proximitat.* Quan els projectes d'aprenentatge servei plantegen reptes que impliquen espais de trobada i intercanvi es poden establir vincles de proximitat i confiança entre els participants que ajuden a modificar rols.

Testimoni dels educadors

«Els protagonistes entenen la dimensió del projecte quan han participat. Són importants les accions, però el més important és que s'han sentit útils, han pogut comprovar que poden fer coses i s'han sentit participants. Això tu com a educador ho entens quan els veus en acció i quan pots sentir les seves veus al final del projecte.»

Professional participant al projecte *Reincorpora*

«En parlar que els protagonistes que tirarien endavant els projectes eren persones que venien de la presó, jo vaig pensar que potser no funcionaria, però després, quan vaig veure com es relacionaven amb els joves, com parlaven de la seva experiència, com els feien prendre consciència que quan ets jove “et vols menjar el món” però que cal pensar una mica més enllà... Van ser moments de trobada increïbles.»

Professional participant al projecte *Reincorpora*

4

Fomentar processos d'aprenentatge orientats a l'autonomia

PREGUNTES INICIALS 4:

- Quins coneixements i competències afavoreixen processos d'inclusió sociolaboral?
- Com orientar els aprenentatges per afavorir l'autonomia?
- En quins espais està previst realitzar les tasques d'aprenentatge?
- Com sistematitzar altres aprenentatges no previstos que impliquen guany per al subjecte?
- Com facilitar espais de reflexió i presa de consciència sobre els aprenentatges?

En les propostes d'aprenentatge servei l'acció combinada de formació i servei millora l'aprenentatge orientat a l'autonomia. Ser conscient d'un mateix, superar pors i prejudicis, prendre decisions amb coherència entre la raó i les emocions, i ser responsable de les pròpies accions esdevé una peça clau en la formació de la ciutadania. Per facilitar processos d'inclusió cal concebre els coneixements com a eines per desenvolupar-se en societat. Els sabers han de tenir una utilitat personal que permeti viure millor en condicions de justícia i igualtat i una utilitat social que ens inspiiri a conviure amb els altres.

Estimular un procés d'autonomia necessita una metodologia integral i participativa. No es tracta d'aprendre de forma lineal i reproductiva sinó d'aprendre fent, un aprenentatge actiu que s'activi a partir de l'experiència. En l'aprenentatge servei l'autonomia s'aprèn resolent dubtes, analitzant críticament, distribuint responsabilitats i aplicant els sabers en l'acció. Un procés dinàmic que necessita anar acompanyat de moments de reflexió per donar sentit al coneixement.

Quan els protagonistes dels projectes són persones en situació d'exclusió és important visibilitzar els sabers que s'han adquirit al llarg de la vida i posar-los en valor. Destacar habilitats i competències que es poden transferir al món laboral i reconèixer el que un ja sap millora l'autoconcepte i dóna seguretat en la recerca de feina.

En les propostes orientades a la inserció sociolaboral l'aprenentatge no es limita al servei, sinó que altres coneixements, habilitats i valors es fan presents al llarg de tot el procés. Per una banda, es desenvolupen competències laborals específiques així com habilitats de comunicació, relació, planificació i treball en equip necessàries per a la integració al món del treball. Per l'altra, es posen en joc competències de caire emocional i personal com la capacitat de comprendre les pròpies emocions i estats d'ànim, la reflexió i la presa de consciència sobre el jo, que són també imprescindibles en els processos d'inserció.

Com estimular un procés d'aprenentatge orientat a la inclusió?

A l'hora de pensar en els aprenentatges ens pot ajudar incorporar algun d'aquests elements:

- Cal pensar en quin moment del procés s'implementaran les accions d'aprenentatge i les metodologies que es faran servir per poder consolidar-los.
- Cal pensar en processos d'aprenentatge que impliquin un paper actiu per al subjecte i que afavoreixin una tasca de recerca i investigació.
- Cal introduir coneixements i competències que ajudin a realitzar un servei de qualitat i aprenentatges globals que es pugin transferir a diferents esferes de la vida.
- Cal tornar una imatge positiva del procés i valorar la manera en què els sabers i coneixements s'han posat en joc durant el projecte, explicitant els progressos cap a l'autonomia.

Testimoni dels educadors...

«L'important en aquest projecte és el fet de recuperar els sabers de les persones i transferir-los a altres realitats. Les persones que han participat han posat moltes competències en joc, i això ha estat una eina d'apoderament. És com si adonar-se dels coneixements fos una eina transformadora. Cal estar atent i motivar aquesta presa de consciència.»

Professional participant al projecte *Reincorpora*

5

Generar condicions d'humanització en els projectes

PREGUNTES INICIALS 5:

- Com evitar l'experiència de cosificació que provoquen l'exclusió i la marginació?
- Quines estratègies utilitzar per promoure espais de relació cara a cara?
- Com mostrar que creiem en les possibilitats de l'altre?
- Com fomentar espais de confiança i compromís als projectes?
- Com ajudar a prendre consciència a l'altre de la seva importància i valor?

La marginació i la manca d'oportunitats, acompanyades de prejudicis i estereotips, poden provocar experiències de deshumanització que minen l'autoestima de les persones en situació d'exclusió. Generar condicions d'humanització implica garantir l'accés a drets econòmics, socials i culturals. Una tasca que exigeix accions i polítiques específiques així com el compromís de tota la ciutadania. Però aquesta experiència de reconeixement no és suficient només en una esfera política, cal també experimentar-la en una esfera individual.

Les relacions cara a cara són espais privilegiats per oferir condicions d'humanització, experimentar un tracte respectuós i evitar l'aïllament que pot donar-se en les situacions d'exclusió. Els projectes d'aprenentatge servei són una oportunitat per visibilitzar sabers i fortaleces que es posen al servei dels altres, elements que permeten reconèixer la dignitat de les persones que els protagonitzen.

La possibilitat de superar un repte amb èxit, de compartir amb altres persones i de participar a la comunitat són oportunitats de prendre consciència del valor personal. No es tracta només de visibilitzar habilitats i coneixements sinó de reconèixer la persona. Experimentar aquestes condicions d'humanització en els projectes permet establir relacions reparadores i vincles de confiança amb altres participants. Cal preveure en els projectes accions i metodologies orientades a la presa de consciència i a facilitar processos d'autoconeixement i autoestima. Espais de tutoria individualitzada, dinàmiques d'educació en valors, diaris personals o compartir testimonis són instruments idonis per fer emergir el valor en situacions d'exclusió.

La inclusió requereix abandonar pràctiques i accions rutinàries que desdibuixen el subjecte o el fan sentir com un usuari de serveis, per oferir experiències personals que construeixin humanitat. Cal preguntar-se si afavorim experiències de confiança, autenticitat i humanitat a les nostres institucions (Rogers, 2002; Lévinas, 1993). Si les persones se senten escoltades i acollides, si ens apropem amb respecte a les seves històries i a les emocions que experimenten. Cal que la vivència majoritària de les persones als projectes sigui la de subjectes singulars, coneguts i apreciats per les persones que els acompanyen.

Com afavorir experiències i condicions d'humanització?

Per afavorir i generar condicions d'humanització als projectes cal estar atent a alguns d'aquests indicadors:

- Experimentar un tracte individualitzat i respectuós en les relacions.
- Sentir-se escoltat i acollit.
- Cuidar els espais de relació cara a cara amb els participants.
- Disposar de moments de reflexió i presa de consciència.
- Retornar una imatge positiva dels progressos dels participants.
- Allunyar-se de mirades i postures victimistes.
- Creure i confiar en les capacitats i possibilitats de l'altre.
- Evitar les experiències de soledat o aïllament en els projectes.
- Generar espais de diàleg i reconeixement mutu.
- Promoure les relacions de confiança entre els participants.

Testimoni dels educadors...

«Després d'haver fet les tasques de servei crec que és molt important valorar l'experiència personal i els guanys per al subjecte. S'ha de recollir a les tutories o al treball individual tot el que n'ha tret. Alguns dels participants em deien: “pensava que no en seria capaç”, i un cop han passat per l'experiència prenen consciència que han crescut, mai oblidaran aquell repte. Es tracta de desenvolupar una eina més personal sobre qui ets i què ets capaç de fer. Amb el projecte obres una porta per desenvolupar-se, que és un dels guanys de tot el procés.»

Professional participant al projecte *Reincorpora*

6

Promoure una pedagogia de l'acompanyament

PREGUNTES INICIALS 6:

- Com facilitar el seguiment individualitzat de les persones que participen als projectes?
- Què es pot fer per tenir una visió global de l'experiència?
- Quines metodologies ofereixen més possibilitats per donar recolzament?
- Com afavorir una sensibilitat pedagògica en totes les institucions que participen en el projecte?
- Com promoure una pedagogia de l'acompanyament en situacions d'exclusió?

La realització de projectes d'aprenentatge servei fa necessària una pedagogia sensible a l'acompanyament. Cal promoure espais de seguiment individualitzat, espais de trobada on establir conjuntament objectius a curt i llarg termini, conèixer tant les necessitats i demandes com les il·lusions i somnis de les persones i parlar dels progressos i les angoixes que pot generar el projecte. Sembla adient concretar la figura d'un referent educatiu amb el qual les persones puguin establir un vincle i una relació de confiança. Un referent que asseguri la confidencialitat quan els projectes estan dirigits a persones en situacions d'exclusió: cal evitar que aquestes persones hagin d'explicar la seva història a tots els professionals dels projectes.

En els projectes d'aprenentatge servei moltes de les accions es realitzen en grup: dissenyar propostes, consensuar acords, repartir responsabilitats i avaluar les accions. Els educadors han d'acompanyar també el grup: cuidar el clima i les relacions que s'estableixen entre els seus membres, afavorir espais de diàleg i participació col·lectiva. Igualment, és necessari vetllar pel desenvolupament de les xarxes institucionals i les relacions de partenariat: cuidar els contactes amb les institucions, avaluar l'evolució dels projectes i revisar les finalitats que perseguim amb la implementació de la metodologia. Fomentar espais de trobada amb els professionals i referents educatius per revisar i millorar les coordinacions i mantenir els elements d'èxit de l'experiència.

Una pedagogia de l'acompanyament requereix que els professionals reactualitzin les seves competències tècniques orientades a promoure la inclusió, com ara el treball per plans individualitzats, la gestió de casos, el disseny d'accions de formació, etc. Però també cal desenvolupar capacitats de sensibilitat pedagògica que permetin generar vincles de confiança, analitzar els prejudicis, sostenir emocions, etc. En definitiva, proporcionar ajuda, assessorament i recolzament al llarg del procés.

Claus que poden facilitar l'acompanyament als projectes.

- *Clau d'itinerari.* En situacions d'exclusió cal plantejar projectes que permetin el seguiment individualitzat. Plantejar espais de trobada, tenir cura de la relació educativa i pensar en accions a curt i llarg termini.
- *Clau de globalitat.* És imprescindible tenir una visió global tant del projecte i les seves fases com de l'evolució de les persones que el protagonitzen.
- *Clau de flexibilitat.* És important que els educadors puguin mantenir un equilibri entre l'exigència de responsabilitats i l'encoratjament a la superació personal. Definir accions concretes que el grup pugui desenvolupar i alhora ser flexible per poder introduir canvis i millores durant el procés.

Algun exemple...

Un grup d'homes en situació de privació de llibertat reben una formació per a la inserció laboral en l'àmbit de la cuina i l'hostaleria en una entitat del territori. S'impliquen en la millora dels menjadors públics de la zona on acudeixen persones i famílies amb carències econòmiques greus, confeccionant i desenvolupant menús saludables i econòmics un cop a la setmana. El servei contempla també preparar i servir els menjars un cop a la setmana, aspecte que ha permès conèixer altres realitats d'exclusió i pensar en accions amb sentit, així com establir vincles amb les persones que acudeixen al menjador. Durant tot el procés una educadora social ha acompanyat els homes tant en el disseny de l'itinerari individualitzat orientat a la inserció laboral com en el desenvolupament de les accions de servei, generant espais per visibilitzar les capacitats i el valor personal i recolzar els participants.

7

Generar xarxes d'inclusió i solidaritat

PREGUNTES INICIALS 7:

- Com impulsar projectes d'aprenentatge servei implicant diferents entitats, associacions, administracions i empreses?
- Com afavorir la creació de sinergies i vincles per generar un partenariat d'inclusió al territori?
- Quins actors poden impulsar una xarxa sòlida d'associacions, administracions i empreses orientada a la inclusió social?
- Quins recursos materials i logístics cal preveure per organitzar un partenariat d'inclusió?
- Com afavorir l'intercanvi entre els diferents partners per valorar i millorar les xarxes d'inclusió?

L'aprenentatge servei no es pot realitzar en solitari sinó que són necessàries estratègies de cooperació i treball conjunt entre administracions, associacions i empreses per desenvolupar accions d'inclusió. Donar resposta a les necessitats de les persones i ampliar oportunitats de treball requereix relacions de paternariat que aprofitin les fortaleses de les institucions en matèria de formació, facilitar la gestió de borses de treball relacionades amb la indústria, el comerç i les empreses properes i visibilitzar el ventall de recursos que es poden aprofitar en un territori.

Generar una relació de paternariat necessita d'un principi de col·laboració: treballar junts i sumar esforços ha de beneficiar a tots els participants de la xarxa. Sovint la coordinació entre institucions ben diferents requereix un pas previ, reconèixer que les entitats, associacions i empreses tenen lògiques i interessos diferents i no es tracta de canviar-los sinó de comprendre altres formes de treballar, mantenir una actitud d'obertura i ser capaços de concretar objectius i responsabilitats assumibles que contribueixin a generar capital social d'inclusió. Reconèixer les fortaleses de cada membre de la xarxa amplia les possibilitats dels projectes.

Per establir un teixit de paternariat és importat no perdre de vista que treballem junts per lluitar contra la marginació i l'exclusió amb accions locals que puguin afavorir la contractació i la formació per al treball. Cal establir ponts i sinergies entre les persones que treballen a les institucions, les administracions i les empreses quan els projectes s'orienten a la inclusió social. I per avançar cap a la col·laboració cal generar espais de diàleg i establir plans de treball conjunt.

En els projectes d'aprenentatge servei orientats a la inclusió les persones es posen al centre del teixit de paternariat, les xarxes no s'utilitzen exclusivament per a la coordinació d'accions sinó que es converteixen en entramats de serveis i d'acompanyament. Un paternariat d'inclusió permet l'accés a diferents tipus de recursos, amplia els punts de referència per a les persones i afavoreix una sensació de proximitat i pertinença a la comunitat.

Com afavorir un teixit de partenariat orientat a la inclusió?

Les següents idees ens poden ajudar a afavorir l'establiment de relacions de partenariat:

- *Identificar partnaires potencials i convidar a participar.* Cal conèixer quins poden ser els nostres potencials col·laboradors, i per això sembla interessant analitzar les oportunitats d'inclusió, formació i treball que s'ofereixen al territori, conèixer les propostes d'èxit i convidar les institucions i associacions a participar en el projecte.
- *Establir un compromís de col·laboració.* Entre els participants cal escoltar-se i confiar, pensar en el que podem fer junts contra l'exclusió i establir de forma col·laborativa i participativa les grans línies de treball i els acords concrets als quals es responsabilitza cada membre de la xarxa.
- *Desprotocolitzar les relacions entre entitats.* Cal afavorir la comunicació i disminuir la burocratització en les relacions. Buscar espais de diàleg, valorar l'experiència i reconèixer l'esforç i la tasca de les diferents institucions dóna sentit al partenariat.
- *Treball local i visió global.* Cal pensar a millorar les accions que des de la xarxa podem realitzar per ampliar les possibilitats de feina i formació a les persones en situació d'exclusió, sense perdre de vista que treballem amb la finalitat de millorar l'accés a drets econòmics, socials i culturals i de garantir les condicions de justícia a la ciutadania.

Testimoni dels educadors...

«És molt important generar un entramat perquè les accions siguin sostenibles en el temps. No té sentit oferir la millor formació si després la persona torna al seu context i res no canvia. La clau és la inclusió al territori. És de sentit comú, tenir més contactes amplia les possibilitats d'accedir a la feina, saber on et pots dirigir si tens altres problemes com el lloguer, la salut, la parella, etc. Calen més xarxes que les familiars, cal pensar en xarxes de recolzament i espais de referència més enllà dels projectes d'aprenentatge servei.»
Professional participant al projecte *Reincorpora*

«El pas pel projecte és una experiència de reconeixement i autonomia, però cal que al territori es donin més oportunitats de construir junts altres vies d'inclusió i acompanyament. Treballar més junts, deixar de pensar en els "meus usuaris" per parlar més del que podem fer junts perquè les persones siguin protagonistes de les seves vides.»
Professional participant al projecte *Reincorpora*

8

L'aprenentatge servei i el programa *Reincorpora*

A partir de dos convenis de col·laboració amb l'Administració Penitenciària –Ministerio del Interior i Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya– i l'Obra Social “la Caixa”, des de l'any 2011 es desenvolupa el programa *Reincorpora*. El programa té com a objectiu la realització d'itineraris d'integració sociolaboral personalitzats per a persones privades de llibertat, a partir d'un pla individual prèviament pactat, que contribueixen a la millora de les competències professionals, permeten el desenvolupament i consolidació de valors i faciliten el camí cap a la integració laboral en l'empresa.

El programa està liderat per una estructura institucional, organitzativa i logística en la qual participen institucions públiques, fundacions privades, una àmplia xarxa territorial d'entitats socials i centres formatius experts en la realització de processos d'integració social i laboral.

L'itinerari d'integració sociolaboral es desenvolupa a través de les següents etapes:

1. **Formació-servei.** Conjuga la formació en oficis i les actuacions de servei a la comunitat, fomentant competències, habilitats i valors, al mateix temps que promou la participació social i el compromís cívic. La col·laboració i implicació dels centres penitenciaris, els centres de formació i les entitats socials en aquesta primera fase de l'itinerari, permet desfer falses imatges, donar valor a l'esforç i comunicar a la societat integració i solidaritat activa.
2. **Acompanyament.** La participació de les entitats socials és una peça clau del programa. La seva intervenció es concreta en la preparació dels projectes de servei a la comunitat i l'acompanyament a la persona durant tot l'itinerari. Això afavoreix el procés de canvi des d'una perspectiva global, i ajuda a afrontar tensions emocionals i problemes quotidians. Són entitats expertes en integració sociolaboral que aporten la seva professionalitat, experiència i qualitat en l'atenció a les persones.
3. **Inserció laboral.** L'objectiu final del programa és la integració social i laboral de la persona. Aquesta integració es concreta a través del programa Incorpora de "la Caixa", un programa d'intermediació laboral que combina les necessitats del teixit social i empresarial, per assegurar l'èxit en la integració laboral. Ofereix un servei integral gratuït amb tècnics d'inserció laboral que proporcionen assessorament i suport en totes les fases del procés, des de la selecció fins a la plena integració en el lloc de treball.

reincorpora | Programa de
reintegració de recluses
de "la Caixa"

ITINERARI D'INTEGRACIÓ SOCIAL I LABORAL

Els projectes i les diferents accions formatives posen en relació quatre agents diferents: persones en situació de privació de llibertat, persones de la comunitat beneficiàries d'un servei, persones expertes en la formació tècnica i persones que acompanyen els processos personalitzats d'inserció.

La incorporació de propostes d'aprenentatge servei als projectes *Reincorpora* aporta elements clau d'innovació que enforteixen les possibilitats individuals d'inserció sociolaboral i que contribueixen a crear vincles de proximitat i connexió al territori. Una experiència de reconeixement i enfortiment de l'autonomia, que ha permès la generació d'una xarxa d'inserció orientada a la integració sociolaboral.

Les propostes d'aprenentatge servei permeten accions combinades de formació tècnica, pràctiques en empreses i servei a la comunitat. Tenen un alt component personalitzador que es concreta en el seguiment individualitzat al llarg d'un procés d'inserció. Milloren la formació competencial orientada al món laboral. Les accions de servei permeten superar reptes amb un alt component educatiu.

Bibliografía

GARCÍA ROCA, J. “Relatos, metáforas y dilemas para transformar las exclusiones”. En: VIDAL FERNÁNDEZ (2006). *La exclusión social y el estado del bienestar en España*. V Informe Fuhem de políticas sociales. Madrid, FUHEM. Distribuye Barcelona: Icaria.

GIJÓN, M. (2004). “Aprendizaje servicio y necesidades sociales”. En: PUIG, J. (2009). *Aprendizaje servicio. Educación y compromiso cívico*. Barcelona: Graó.

GIJÓN, M. “Relación y encuentros cara a cara”. En: Puig, J. (2012) *Cultura Moral*. Barcelona: Graó.

GOFFMAN, E. (2006). *Estigma. La identidad deteriorada*. Buenos Aires: Amorrortu.

JULIANO, D. (2006). *Excluidas y marginales. Una aproximación antropológica*. Madrid: Ediciones Cátedra.

LÉVINAS, E. (1993). *Humanismo del otro hombre*. Madrid: Caparrós editores.

MENDIA, R., y MORENO, V. (2010). *Aprendizaje y servicio solidario: una estrategia para la inclusión social*. Guías Zerbikas 3. Bilbao: Zerbikas.

ROGERS, C. (2002). *El proceso de convertirse en persona*. Barcelona: Paidós.

RICOEUR, P. (2004). *Caminos del reconocimiento*. Madrid: Trotta.

PUIG, J. M.; BATLLE, R.; BOSCH, C. I PALOS, J. (2006). *Aprenentatge Servei. Educar per a la ciutadania*. Barcelona: Octaedro y Fundació Jaume Bofill.

PUIG, J. (2010) *Com fer APS en les entitats socials?* Guia. Centre Promotor d'Aprenentatge Servei. Fundació Jaume Bofill.

PUIG, J. (2010) *Com fer APS als centres educatius?* Guia. Centre Promotor d'Aprenentatge Servei. Fundació Jaume Bofill.

PUIG, J. y CAMPO, L. (2012) *Com impulsar l'APS a l'àmbit local?* Guia. Centre Promotor d'Aprenentatge Servei. Fundació Jaume Bofill.

APRENTATGE SERVEI I INCLUSIÓ SOCIAL

Primera edició: abril de 2013

© del text: Mònica Gijón Casares

© d'aquesta edició: Fundació Jaume Bofill
Provença 324
08037 Barcelona
fbofill@fbofill.cat
www.fbofill.cat

Edició a cura de Fundació Jaume Bofill

Disseny gràfic: teresacanal.com

ISBN: 978-84-940608-7-8
Dipòsit legal: B. 11529-2013

Impressió: Prin-Center, S.A.

Obra Social "la Caixa"

reincorpora
de "la Caixa"
Programa de
reinserció de reclusos

FUNDACIÓ
JAUME
BOFILL

aps
aprenentatgeservei
CENTRE PROMOTOR

Provença 324 - 08037 Barcelona
Tel. 934 588 700
centre@aprenentatgeservei.cat
www.aprenentatgeservei.cat